

DOI: <https://doi.org/10.15407/mzu2023.32.155>
УДК 930.1(477):[94:929Масарик(437)“1918/1935”]

Олександр Кравчук

канд. іст. наук, доц.
Вінницький державний педагогічний університет
імені Михайла Коцюбинського
21001, Україна, Вінниця, вул. К. Острозького, 32
E-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

ЧЕХОСЛОВАЦЬКА РЕСПУБЛІКА ТА ЇЇ ПЕРШИЙ ПРЕЗИДЕНТ У ОЦІНКАХ М. СЛАВІНСЬКОГО

Стаття присвячена сприйняттю знаним українським громадсько-політичним і культурно-освітнім діячем Максимом Антоновичем Славінським (1868–1945) Чехословацької республіки та постаті її першого президента Т.Г. Масарика.

Методологія дослідження базована на вивченні та критичному аналізі офіційних звернень М. Славінського до вищого керівництва Чехословащини, його інтерв'ю та публікацій про Т.Г. Масарика, нарисів про міжнародні відносини та іншої політичної публіцистики. Використання дослідницьких принципів історизму, наукової об'єктивності та системності сприяло вивченню особливостей сприймання М. Славінським Чехословацької республіки та постаті її першого президента Т.Г. Масарика.

Автор статті відзначає, що одними з пріоритетних об'єктів вивчення для українських емігрантів у міжвоєнний період стали Чехословацька республіка та постать її першого президента Т.Г. Масарика. Значною мірою це пояснюється унікальною підтримкою владою цієї країни культурних потреб українських біженців. Представники викладацького складу і студенти створених у ЧСР освітніх та культурно-наукових закладів у своїх працях неодноразово приділяли увагу різним сторонам діяльності Т.Г. Масарика, висловлюючи в такий спосіб вдячність ЧСР та її очільнику за підтримку. Також відповідна увага зумовлювалася прагненням вивчити успішний державотворчий досвід слов'янської країни та її першого президента.

Зауважено, що особливістю висвітлення цієї тематики М. Славінським було те, що він вивчав її не як науковець, а як державний діяч, будучи в 1919–1923 рр. головою Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Чехословацькій республіці, в 1923–1939 рр. — як емігрант.

Констатовано, що на посаді голови дипломатичної місії УНР і згодом як емігрант М. Славінський оцінював постать Т.Г. Масарика з погляду його політичних успіхів. У оцінках президента Чехословаччини помітна певна глорифікація. Чехословацька республіка згадувалась у контексті успішного державотворчого досвіду, зокрема, відзначався її демократизм, політична консолідація країни, миролюбна зовнішня політика. Ставлення до України оцінював як нейтралітет, відзначав підтримку Прагою української військової еміграції. Високі оцінки ЧСР визначалися не лише дипломатичним тактом представника України. Вони відбивали серйозні внутрішні та зовнішньополітичні здобутки молодій державі. Як емігрант М. Славінський не змінив своєї високої оцінки Чехословацької республіки та її першого президента, наголошував підтримці ними культурного життя української еміграції. Щоправда, після руйнування ЧСР у 1938–1939 рр., М. Славінський згадував нерозв'язаність національного питання, констатував проблеми зовнішньополітичної орієнтації країни.

Ключові слова: Україна, УНР, М. Славінський, Чехословацька республіка, Т.Г. Масарик, еміграція.

Oleksandr Kravchuk

PhD in History, Associate Professor

Vinnitsia Mykhailo Kotsiubynskyi State Pedagogical University

32, K. Ostrozky Street, Vinnitsia, 21001, Ukraine

E-mail: oleksandr.kravchuk@vspu.edu.ua

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3504-5041>

THE CZECHOSLOVAK REPUBLIC AND ITS FIRST PRESIDENT IN THE ASSESSMENTS OF M. SLAVINSKY

The article is devoted to the perception of the Czechoslovak Republic and the personality of its first president, T.G. Masaryk, by the famous Ukrainian socio-political, cultural and educational figure Maksym Slavinsky (1868–1945).

The research methodology is based on the study and critical analysis of M. Slavinsky's official addresses to the top leadership of Czechoslovakia, his interviews and publications about T.G. Masaryk, essays on international relations and other political journalism. The use of the research principles of historicism, scientific objectivity and systematicity contributed to the study of the peculiarities of M. Slavinsky's perception of the Czechoslovak Republic and the figure of its first president, T.G. Masaryk.

The author of the article notes that one of the priority objects of study for Ukrainian emigrants in the interwar period was the Czechoslovak Republic and the figure of its first president T.G. Masaryk. To a large extent, this is explained by the unique support of the authorities of this country for the cultural needs of Ukrainian refugees. In their writings, teaching staff and students of educational and cultural-scientific institutions established in the Czechoslovak Republic repeatedly paid attention to various aspects of T.G. Masaryk's activities, thus expressing gratitude to the Czechoslovak Republic and its leader for their support.

It was noted that the peculiarity of the coverage of this topic by M. Slavinsky was that he touched it not as a scientist, but as a statesman, being in 1919–1923 the head of the Extraordinary Diplomatic Mission of the Ukrainian People's Republic in the Czechoslovak Republic, in 1923–1939 — as an emigrant.

It was established that as the head of the diplomatic mission of the Ukrainian People's Republic and later as an emigrant, M. Slavinsky evaluated the figure of T.G. Masaryk from the point of view of his political successes. A certain glorification is noticeable in the assessments of the president of Czechoslovakia. The Czechoslovak Republic was mentioned in the context of a successful state-building experience, in particular, its democracy, political consolidation of the country, peaceful foreign policy were noted. He assessed the attitude towards Ukraine as neutrality, noted Prague's support for Ukrainian military emigration. The high evaluations of the Czechoslovak Republic were not determined only by the diplomatic tact of the representative of Ukraine. They reflected the serious domestic and foreign political achievements of the young state. As an emigrant, M. Slavinsky did not change his high assessment of the Czechoslovak Republic and its first president, he emphasized their support for the cultural life of Ukrainian emigrants. However, after the destruction of the Czechoslovak Republic in 1938–1939, M. Slavinsky mentioned the unresolved national issue and stated the problems of the country's foreign policy orientation.

Keywords: *Ukraine, UPR, M. Slavinsky, Czechoslovak Republic, T.G. Masaryk, emigration.*

Одними з пріоритетних об'єктів вивчення для української еміграційної богемістики в міжвоєнний період стали Чехословацька республіка та постать її першого президента Т.Г. Масарика. Значною мірою це пояснюється унікальною підтримкою владою цієї країни культурних потреб українських біженців. Представники викладацького складу і студенти освітніх закладів, створених у Чехословаччині, у своїх працях неодноразово приділяли увагу різним сторонам діяльності Т.Г. Масарика,

висловлюючи в такий спосіб вдячність ЧСР та її очільнику за підтримку. Також зацікавлення цією тематикою зумовлювалося прагненням вивчити успішний державотворчий досвід слов'янської країни та її першого президента. В інтерв'ю тижневику «Воля» у червні 1920 р. знаний громадсько-політичний і культурно-освітній діяч М. Славінський (1868–1945) зауважував, що «Чехо-Словаччина — країна, де багато чому може і, я-б сказав, мусить вивчитися кожний Українець. Чехія положена в центрі середньої Європи і, остаючись славянським народом, Чехи стали європейцями»¹. Максим Антонович Славінський висвітлював цю тему не як науковець, а як політик, голова Надзвичайної дипломатичної місії УНР у Чехословацькій республіці у 1919–1923 рр., у своїх офіційних зверненнях до вищого керівництва Чехословаччини, інтерв'ю, публікаціях і у статусі біженця, котрий залишався політично активним. Він зауважував, що «еміграційна доба української державної доби» подібна до діяльності П. Орлика, рід якого походив із Чехії². Така особливість висвітлення зазначеної проблеми М. Славінським обумовила джерельну базу публікації. Використано архівні та опубліковані документи і матеріали, зокрема статті в часописі «Тризуб» із нагоди 80-річного ювілею Т.Г. Масарика (1930 р.), четвертого переобрання на президентську посаду (1934 р.) та смерті (1937 р.). При цитуванні збережено орфографічні особливості першоджерел.

Для аналізу й верифікації джерел використовувались напрацювання українських істориків. Незважаючи на відсутність конкретних досліджень праць М. Славінського, окремі аспекти проблеми розглянуто фахівцями з історії міждержавних українсько-чехословацьких відносин та діяльності Т.Г. Масарика (О. Бетлій, О.-І. Бочковський, С. Віднянський, І. Матяш, М. Мандрик, В. Очеретяний, О. Павлюк, О. Пеленська та ін.).

Мета статті — розкрити висвітлення М. Славінським політики Чехословацької республіки та діяльності її першого президента Т.Г. Масарика.

Прикметно, що одним із чинників призначення М. Славінського на посаду очільника українського представництва в Чехословаччині було володіння ним всіма слов'янськими мовами та його особисте знайомство з президентом ЧСР, що відбулося в 1910 р. Про тодішні «дві чи три бесіди ...» в Петербурзі сам М. Славінський у 1937 р. тільки згадував, без конкретної деталізації³. На допиті в Києві в 1945 р. після арешту у Празі радянськими спецслужбами він зазначив: «Не пам'ятаю, хто саме спрямував його [Масарика. — *Авт.*] до мене на квартиру, але прибувши до мене він просив запросити ще кого-небудь і 3 українських діячів[,] у яких він хоче з'ясувати низку питань з життя України. Я запросив Стебницького і Лотоцького і ми декілька разів зустрічалися з ним ... , надаючи йому роз'яснення по питанням з життя України, які його цікавили»⁴.

О.-І. Бочковський розповідав, зі слів М. Славінського, що на зустрічі в готелі «Дагмара», де зупинився чеський політик, він «виявив зацікавлення до українського руху і інформувався про нього від закликаних до себе згаданих трьох українських діячів. Зі свого боку, з'ясовуючи своє становище до українського питання, він весь час звертав їхню увагу на аналогію між Словаччиною та Україною»⁵. А. Зубенко писав, що одна із схожих зустрічей відбулася «на прийнятті у Шахматова на честь Т. Масарика ... », де М. Славінський представив йому «фактичну структуру Росії, яка вона виглядає з природи своєї. ...»⁶.

Українська місія у Празі працювала з 2 лютого 1919 р. до 9 червня 1923 р. М. Славінський вважав своїм основним обов'язком здобути «визнання від Чехословацького уряду Української Народної Республіки і Директорії як її верховної влади де-юре і де-факто», «добитись від Чехословаччини допомоги Петлюрівській армії озброєнням, укласти з нею вигідні для обох країн економічні договори, підготувати укладення політичного союзу[,] спрямованого проти Радянської Росії або іншої країни, що веде боротьбу з Україною та Чехословаччиною ...»⁷. За спогадами О. Мицюка, М. Славінському «міністерська рада одногосно підтвердила між іншим інструкцію, згідно якої [він] мав вести переговори з урядом Чехословацької республіки про федерацію України з Чехословаччиною, тобто у тому сенсі, що б самостійна Україна з Чехословаччиною утворила федеративний союз як вільна з вільною і рівна з рівною»⁸.

На допиті в Києві М. Славінський повідомив про обставини прибуття до Праги: «Оскільки УНР не мала дипломатичних відносин з Чехословацькою республікою, я просив нашого посла в Австрії Липинського, який особисто знав Масарика, поїхати до нього і взнати як він мене прийме. Липинський поїхав і після повернення заявив, що Масарик чекає мене, прийме добре, УНР визнає де-факто, а де-юре зможе визнати тільки тоді, коли УНР буде визнана Лігою Націй. Отримавши такі відомості я приїхав до Праги і відразу ж зробив візит Масарику. Він повторив те що вже сказав Липинському»⁹. Також М. Славінський зауважував, що Т.Г. Масарик, Е. Бенеш та інші чехословацькі політики «в делікатній формі говорили мені[,] що Антанта не зацікавлена у створенні Української Держави, що вони багато в чому залежать від неї, зокрема від Франції і в українські справи втручатися не хочуть. Своєї думки вони не висловлювали»¹⁰.

Т.Г. Масарик був готовий визнати незалежність УНР, але, за спогадами О.-І. Бочковського, вважав, що українське питання вирішить Паризька мирна конференція¹¹. Обережність політики ЧСР щодо УНР визначалася залежністю Праги від сприйняття країнами Антанти всіх нових держав Центрально-Східної Європи.

У червні 1920 р. в інтерв'ю часопису «Воля» М. Славінський згадував про складну внутрішню ситуацію на початку своєї роботи у ЧСР: «... , я застав в Празі горячкову працю по державному будівництву, а також по відбудованню економічного життя в краю. Наслідки війни вбачались на кождім кроці. Не вистарчало хліба, не було мяса, масла, сала; ні за які гроші не можна було здобути полотна. Дорожнеча доводила до роспачи»¹².

Проте суспільство схвально ставилося до здобуття незалежності. Український політик Д. Дорошенко, котрий був у Празі навесні 1919 р., згадував про візуальне відображення безперечного авторитету президента Чехословаччини у громадському просторі: «Майже в кожній крамниці у вікнах, по всіх рестораціях і публічних льокалях були виставлені портрети або бюсти Масарика і Вілсона», у країні «почувалася глибока повага й піетет до першого голови відродженої чеської держави»¹³. Безумовно, це впливало на сприйняття головою місії УНР постаті Т.Г. Масарика. Одну з його перших оцінок зустрічаємо в 1919 р. у вітальній телеграмі М. Славінського президенту ЧСР з нагоди дня народження. Голова дипломатичної місії писав: «Від імені визволеної української нації, яка віддавна має щастя вважати Вас своїм приятелем, вітаю Вас з глибини душі, шановний пане президенте з Вашим і одночасно національним святом. Щасливою є нація, яка у важкій хвилі знайшла статних синів, які своєю особистістю доведуть символізувати найгарніші прагнення і національні вимоги. Сьогодні і ми, сини української нації, усією душею поділяємо радість братів Чехословаків, яким прихильна доля дала такого великого вождя. Могутньою, і довгими бурями посиленою рукою веде він свою націю штормами і приборями *per aspera ad astra*. ...» [з латини — «через терни до зірок». — *Авт.*]¹⁴.

Високу оцінку лідера Чехословаччини М. Славінський зберігав і надалі. В інтерв'ю українському емігрантському часопису «Воля» (Відень), опублікованому 12 червня 1920 р., М. Славінський назвав президента ЧСР представником однієї з течій у внутрішній політиці, «що ясно бачила необхідність будувати державу на нових началах політичного демократизму і соціальної справедливості». Перемога цієї течії, писав автор, наголошуючи на ролі президента в державотворчих процесах, забезпечила Чехословаччині «мирний розвиток внутрішніх подій і лагідну працю над основами державного і соціального ладу»¹⁵.

Згодом М. Славінський назвав Т.Г. Масарика уособленням чеської історичної традиції. Це пояснював існуванням соціологічного закону, за яким кожна велика революція відтворює історичну традицію народу й діячів, які її обстоюють. Польща відтворила принципи колишніх конфедерацій з Ю. Пілсудським; Чехословаччина — лінію Я. Гуса та Я. Жижки

з Т.Г. Масариком; Росія — віковічне самовладство з В. Леніним. Україна виступила з демократичною козацькою традицією, яку втілював С. Петлюра¹⁶.

Постаті першого президента Чехословаччини присвячені публікації М. Славінського 1930-х рр.

М. Славінський зауважив, що життя Т.Г. Масарика «надзвичайно поучне і вщерть повне філософсько-ідеологічного руху та політично-державного чину. ...». Його вчення, вважав автор, «теоретично кажучи, електичне, означилося високим моральним, пуританським рівнем, глибокою науковою ерудицією і майстерним умінням історичну чеську традицію ... зв'язати з паралельною традицією європейського і тим освіжити, змолодити її, зробити чинною в житті народу». Прагнення Т.Г. Масарика піднести рівень чеського національного життя М. Славінський також пояснював тим, що незважаючи на прийняття у 1882 р. пропозиції викладацької роботи «в ново-організованому тоді чеському університеті в Празі», становище Т.Г. Масарика «в національному оточенні було тяжче, і з часом непереносне. У глибоко провінціальній Празі ... йому, видатному вже вченому і філософові, людині широкого європейського розгляду, одному, може, вже з останніх прихильників того великого лібералізму, що зачався був в англосаксонських країнах, і стає там, а подекуди і в Європі, підложжям сучасної демократії, — йому було тісно в заодсталих межах тодішнього чеського громадського і політичного життя». Політик, зауважував автор, замість пристосування обрав шлях героя твору Г. Ібсена доктора Штокмана [йшлося про відстоювання правди, яку суспільство не хотіло бачити і вважало Штокмана «ворогом народу». — *Авт.*]. Бачення політиком необхідності подолання тодішньої чеської провінційності М. Славінський ілюстрував зауваженням Т.Г. Масарика Е. Бенешу часів Першої світової війни: «Аби лише ті наші люди не були такі дріб'язкові... Аби лише виявили вони більше розгляду, більше європейського сенсу, аби це не був знову отой наш старий Коцоврков (цим словом чехи означають те, що в нас зветься хуторянством), що від нього ми так багато витерпіли!»¹⁷.

«... Масарик уже в силу активної природи своєї, стверджував М. Славінський, не міг не заглибитися й до політики. Але пройшов до того не зразу, бо перший десяток задовольнявся своєю професорською чинністю, скупчуючи біля себе молодь, до якої ставився не лише, як професор, але як педагог і моральний вчитель, як практичний громадський діяч, що має на меті виховати собі достойних заступників і цілі майбутні покоління. ...»¹⁸.

М. Славінський уважав, що в політиці за часів Австрії Т.Г. Масарикові не щастило. Прикладом цього вважав його відмову від депутатського мандату, що відбулося у 1893 р. «Серед тодішніх австрійських

політиків така індивідуальність, як Масарик була чужородним тілом. Він не міг вкластися до жодної тодішньої партії, не міг признати своєю жадної політичної програми, а тому й повернувся до попередньої своєї діяльності». М. Славінський помилково стверджував, що й від другого депутатського мандату, здобутого у 1907 р., чеський політик відмовився. Автор загалом обґрунтовано наголошував на значенні довоєнної національно-політичної праці Т.Г. Масарика: «З шеревів тої молоді, яку він виховав політично й національно своїми лекціями в празькому університеті, своїми публіцистичними працями і публіцистичними виступами, вийшли численні кадри його помішників і співробітників, які так придалися йому в той час, коли, після великої війни, доля поставила йому завдання — будувати нову Чеську державу»¹⁹.

М. Славінський уважав, що Т.Г. Масарик передбачав Велику війну 1914–1918 рр. «і готувався до неї, бо відчував, що з нею разом буде вирішена й доля народу. Тому, коли вона настала, тоді вже майже 65-літній ... він ризикуючи життям своїм і родини своєї, вийшов на еміграцію, аби там у відповідніших умовах працювати для батьківщини». Ця праця «була повна надзвичайних труднощів. Трудно було досягнути до європейських впливових чинників, але ще може тяжче було зладжувати свої власні еміграційні свари і терті ... Усе те Масарик перемиг, здобув для своєї справи прихильників у Франції, в Англії, пізніше в Сполучених Штатах [Америци], об'їздив ... цілий світ, бо побував і в тодішній Росії, і у нас, в Києві, за перших часів нашої боротьби з большевиками, і через Сибір, Японію та Америку повернувся з кінця війни додому, повернувся як тріумфатор», оскільки з розпадом Австро-Угорщини, парламент Чехословаччини одноголосно обрав його першим президентом республіки. «Син панського фурмана, колишній слюсар і коваль, став головою держави. Таку нагороду дала Масарикові нація за його незломну енергію і невтомну працю, за самопожертву, за високе моральне чуття його, за політичну прозорливість. ...», — наголошував автор²⁰. У звільненій батьківщині на нього чекала «нова велика конструктивна праця по збудованню, усталенню й консолідації нової держави». Автор був переконаний, «що без Масарика не була б Чехословаччина тим, чим вона зараз єсть, а саме державою суто республіканською, збудованою на основах модерного європейського демократизму і такого ж парламентаризму. ...»²¹.

У публікації про Т.Г. Масарика з нагоди його 80-річного ювілею М. Славінський його охарактеризував як «фактично доживотнього президента», «національно-державного вождя» чеського народу²². Згодом, М. Славінський уточнив своє твердження тим, що конституція 1920 р. обмежувала можливість бути президентом двома каденціями поспіль, але

зробила виняток для Т.Г. Масарика²³. Утім, на нашу думку, ця норма лише відкривала теоретичні можливості для того, щоби Т.Г. Масарик міг стати довічним президентом, але цього не сталося. Зрештою, про відставку першого президента ЧСР згадував і М. Славінський. Прикметно, що в часописі «Тризуб», куди він дописував під псевдо «Observator»²⁴, в 1929 р. зауважувалось: «... Кінець року означився чутками, що безмінний президент держави проф. Масарик, досягши своїх 80 літ, мав намір подати до демісії, при умові, що йому буде наперед означено його заступника. Таким заступником, що продовжував би лінію свого славного попередника, ... мав би бути, на думку Масарика, Едуард Бенеш, міністр закордонних справ Чехословаччини ...»²⁵.

У «Тризубі» М. Славінський помістив цікаве спостереження про використання президентом такої форми громадської комунікації, як інтерв'ю. Автор писав: «Його інтерв'ю й розмови часто трапляються в європейській пресі і вони незмінно цікаві і поучні, бо завжди в них можна знайти несподівані, а часом і надто сміливі для президента, думки і оцінки сучасних громадських, національних і політичних подій. Чого не можна сказати йому в офіційних заявах чи президентських посланнях, то говорить він часто устами журналістів. Бо проф. Масарик — надто своєрідна, незалежна і видатна людина, аби йому не було тісно в межах чисто президентських можливостей. І його інтерв'ю, як правило, викликають дуже живий обмін думок, особливо на його батьківщині, де вони входять до інвентарю політичного виховання чехословацького громадянства»²⁶.

Відзначаючи обрання Т.Г. Масарика вчетверте президентом ЧСР у 1934 р., М. Славінський зауважив, що цей «Факт — одинокий в історії європейських республік». Це обрання вважав свідченням того, що Т.Г. Масарик потрібен Чехословаччині, зокрема, в умовах, коли «гостро стоїть, з одного боку, проблема демократичного ладу, з другого — проблема вождя». В особі Т.Г. Масарика, зазначав автор, «щасливо об'єднані обидві ці сторони: він — визнаний вождь, а разом з тим він і — визнаний демократ». За переконанням М. Славінського, «Для молодії демократії Чехословаччини Масарик сам себе виховав на демократичного вождя, давши собою приклад і зразок, ставши, так мовити, прекрасним штампом для майбутньої серії командних людей своєї батьківщини». У цьому вбачав одну із його політичних заслуг «не тільки перед чехословацькою, але й перед світовою демократією»²⁷.

Загальну оцінку особистості Т.Г. Масарика подав 6 березня 1935 р. у виступі на такому заході, як «Святочна академія на шанування Президента Чехословацької Республіки проф. Т.Г. Масарика», М. Славінський, який «назвав постать Масарика історичною неповторною, що таїть скарби

минулого, переховує їх в сучаснім для майбутнього і є зразком довершености. Філософ-соціолог, учений-мораліст, громадянин-політик — Масарик доторкнувся всіх проявів громадського життя. Став вождем, коли відчув потребу жертви для нації; його жертву прийнято і Богом, і історією. Як вождь, Масарик нормативний тип категорії демократичних вождів. ...»²⁸. Чеська історикня Є. Броклова відносила Т.Г. Масарика до харизматичного типу демократичного керівника²⁹.

Відмову Т.Г. Масарика від президентської посади у 1935 р. М. Славінський пояснював хворобою. Відзначено, що за пропозицією Т.Г. Масарика президентом обрано його найближчого співробітника Е. Бенеша. Т.Г. Масарик, вшанований як президент-визволитель, на відпочинку в замку в Ланах «прожив ще трохи більше, як півтора року, пильно слідкуючи за всім, що робилося в Чехословаччині й у Європі, уважно вислуховуючи його заступника, що неодкладно щотижня відвідував його»³⁰.

М. Славінський нерозривно пов'язував постать Т.Г. Масарика з Чехословацькою республікою. У 1930 р. автор зауважував, що день народження Т.Г. Масарика в усій Чехословаччині відзначається як державне свято, «бо зв'язані органічно й неodrивно ім'я та особа Масарика з тою республікою, яку він так достойно представляє назовень і душею якої являється з середини її»³¹.

У своїх інтерв'ю і працях український дипломат називав Чехословаччину винятковим прикладом консолідації держави в постімперському просторі Центрально-Східної Європи, наголошував на прагненні керівництва УНР до встановлення з нею союзних міждержавних відносин, порушував питання Закарпаття. Так, в інтерв'ю К. Ждярьському, колишньому учаснику чехословацького руху в Україні, співробітнику газети «Čechoslovan» і слов'янського видавництва в Києві³² («Národní listy», 20 червня 1919 р.), М. Славінський зауважив: «... Оскільки чехословаки є нині в слов'янстві здоровою державою, хотіли б українці з ними найперше увійти прямо у найтісніший політичний союз, для якого потрібний спільний кордон між обома республіками і Карпатська Русь може бути між ними мостом. ... В Чехію українці вірять, тому що з ними не мали ніколи суперечок і їх історія не будить у них побоювань, навпаки довіряють, щоб могли з нами спільно жити як рівні з рівними, особливо коли на чолі Чехословацької республіки стоїть президент Масарик, ім'я якого є для українців цілим гаслом. Карпатська Русь при цьому не буде каменем спотикання, але дійсно тільки мостом об'єднання, кордони між нами будуть встановлені взаємною домовленістю[»]. Далі К. Ждярьський зауважив, що М. Славінський «повністю заспокоєний тим, що йому президент Масарик дав зрозуміти про врегулювання управління і шкільництва у Карпатській Русі ...»³³.

О. Павлюк зауважував, що, зрештою, дипломати УНР, а згодом і ЗОУНР погодилися, що питання Закарпаття вирішить Паризька мирна конференція³⁴. При цьому, місія приділяла увагу забезпеченню національно-культурних запитів українців Закарпаття. Одним із свідчень цього є заснування при місії українсько-чеського видавництва «Всесвіт» (липень 1919 р.)³⁵. Для його потреб влада УНР виділила кредит 500 тис. крон³⁶. Серед запланованих ним видань були «Народна читанка для Карпатської України» та «Календарь на рік 1920 для Карпатської України»³⁷. Прикметно, що президент ЧСР пообіцяв М. Грушевському, що «він допилює, що народна мова і народний елемент буде забезпечений. Сю розмову має продовжувати з ним посол Славинський ...»³⁸. 20 жовтня 1919 р. Т.Г. Масарик розробив «Нарис генерального статуту Підкарпатської Русі». У ньому визначалася назва краю у складі ЧСР — «Підкарпатська Русь» і народна мова — «руська» — як мова навчання в школах і офіційна мова³⁹. Місія УНР сприяла влаштуванню на управлінські посади в Підкарпатській Русі понад 40 емігрантів⁴⁰, які поряд з іншими у 1920–1930-х рр. сприяли національно-культурному розвитку краю, однією з відмінних рис якого став початок формування національної самосвідомості закарпатських українців⁴¹.

У привітанні з приводу річниці утворення ЧСР, у газеті «Тribuna» 28 жовтня 1919 р. М. Славінський відзначив консолідацію політичної еліти в розбудові демократії: «Чехи будують свою державу на міцній і широкій основі багатомісних демократичних традицій. ... Будівництво Чехословацької Республіки не просувається старими дорогами, але торує нові шляхи. Не існує ні дикої анархії Східної Європи, ні старих навичок європейського Заходу. Творча чеська сила проявила себе таким чином, що в урагані наших днів змогла знайти правильний напрямок демократії. Селянин, робітник та інтелігент вибороли під час війни Чехословацьку державу і тепер, у мирний час, представники цих великих соціальних груп — на чолі уряду. Гармонійна згуртованість цих сил принесе і вже приносить прекрасні результати»⁴². Зазначену думку М. Славінський розвинув в інтерв'ю часопису «Воля» в червні 1920 р., де головними складовими урядової коаліції назвав два угруповання — соціалістичне й сільсько-республіканське (аграрна партія): «Міцна національна свідомість і горячий патріотизм, що ним пересякнуті всі верстви населення Чехословаччини, були тим ферментом, що дали змогу Чехам об'єднати робітників і селян на одній політичній платформі. ... ». У інтерв'ю констатовано, що ЧСР — «модерна демократична держава в європейському значінню цього слова», в якій соціальний реформізм став неодмінною умовою соціального будівництва⁴³. Питання політичної консолідації та коаліційного уряду М. Славінський порушував у своїх публікаціях у

часописі «Тризуб». Наприклад, у 1925 р. він писав, що вся визвольна боротьба чехів і словаків відбувалась під благородними гаслами нації та держави: «усе існування Чехословаччини, як держави, спочиває на вірності народу цим гаслам. І Чехословаки дали справді достойний наповнення приклад національно-державної коаліції, од клерикалів до соціал-демократів включно, — коаліції, що поставила собі за правило: — Ми мусимо бути в згоді, бо того вимагають наші національні та державні інтереси»⁴⁴. На початку 1930 р. в часописі «Тризуб» згадувалося про формування наприкінці 1929 р. в Чехословаччині коаліційного уряду «на широкій базі ріжнонаціональних буржуазних та соціалістичних партій, а на чолі з членом аграрної групи»⁴⁵.

Стосовно зовнішньої політики ЧСР у згаданому інтерв'ю часопису «Воля» М. Славінський зауважував: «В закордонній політиці спочатку також змагалися дві течії, що їх можна назвати східньою й західньою. Східньої орієнтації трималися, з одного боку, славянофіли старого погляду, з другого боку — невеличка купка чеських большевиків. Перші агітували за інтервенцію на користь Денікіна і інших, другі за зближення з російською совдепєю. ... Перемогла орієнтація на захід, підтримана широкими сільсько-робочими кругами. Чехо-Словаччина закордонну політику свою веде в тісній згоді з Антантою; що-ж до Сходу, то Чехо-Словаччина тримається принципу повного невтручання в внутрішні справи держав, що повстали на сході Європи. ... Мирна і спокійна політика міродатних [авторитетних. — Авт.] кругів Чехо-Словаччини витворила добросусідські відносини з усіма державами центральної Європи. Єдиною хмаркою є непорозуміння з Польщею. ... Гадаю, що Чехи й Поляки найдуть мирну дорогу до порозуміння і будуть добрими сусідами. І тоді майбутність Чехо-Словаччини в центральній Європі забезпечена на завше. Прага може стати мостом межі сходом і заходом Європи»⁴⁶. Зауважимо, що, незважаючи на певне покращення в середині 1920-х рр., відносини ЧСР і Польщі залишалися напруженими до кінця міжвоєнного періоду. Складними залишалися відносини Чехословаччини і з Угорщиною. Із Угорською Радянською Республікою ЧСР у 1919 р. воювала. Відносно коректними були відносини Праги з Веймарською Німеччиною, а з Румунією (та з Королівством сербів, хорватів і словенців) ЧСР у 1920 р. утворила військово-політичного союз під назвою Мала Антанта.

З нагоди святкування другої річниці проголошення ЧСР (жовтень 1920 р.), М. Славінський надіслав її президентові телеграму з вітаннями від імені влади та народу УНР. Зокрема, в ній висловлювалося сподівання, що Чехословаччина стане «консолідаційним пунктом не лише Середньої Європи, але авангардою стабілізаційного процесу в Східній Європі, де Україна в останньому часі веде горячий та нерівний бій о

владу правдивої демократії та реального соціалізму, коротко, о ідеали нового політичного ладу, так послідовно зображеного в Ваших великих працях та публікаціях»⁴⁷.

Значну увагу М. Славінський приділяв відносинам УНР і ЧСР, підтримці останньою українських біженців, яку оцінював позитивно. Зауважимо, що 31 грудня 1918 р. голова уряду й міністр закордонних справ УНР В. Чехівський підписали відозву «До Правительства Чехо-Словацької республіки», у якій дякували за гуманне щиро-братерське ставлення до військовополонених українців⁴⁸. В одній із доповідей міністерству закордонних справ М. Славінський повідомляв про відправлення на батьківщину до 2 тис. емігрантів упродовж першої половини 1919 р. (у радянському звинувачувальному висновку щодо М. Славінського у 1945 р. вказувалося, що він відправив у «розпорядження петлюрівської влади» приблизно 10 тис. військовополонених і біженців⁴⁹). Проте незабаром кількість біженців у Чехословаччині знову збільшилась, зокрема, за рахунок окремих частин Української галицької армії, які у травні 1919 р. перейшли на територію ЧСР. «... Чехія була одинокою територією, яка прихильно ставилася до Українців і йшла їм на зустріч так далеко, що прим.[іром] платила наши[м] старшинам і козакам а також 300 залізничникам таку платню як своїм власним громадянам ...»⁵⁰.

На нараді дипломатів УНР у Карлових Варах 6–14 серпня 1919 р. М. Славінський порушував питання ролі ЧСР у повоєнному світі: «Чехи не мають[ь] великого значіння в міжнародній політиці, щоб на них покласти якісь надії, але вони мають великий моральний вплив у державах, які антанта створила». Також він оцінив ставлення Праги до України: «Відношення до нас Чехів як найкраще. Офіційного визнання нас нема, але можна бути певним, що по підписанню договору з Австрією Чехи нас визнають. Теперішній президент міністрів Тузар (с[оціал]. д[емократ].) стоїть за союз Чехів з Румунами і Українцями. Цілий теперішній кабінет, зложений з с[оціал].-д[емократів]., аграріїв і групи Кльофача, ставиться до нас прихильно. ... Чехи нам де в чім помагають, прийняли на утримання 5.000 нашого війська, яке вступило свого часу на чехо-словацьку територію, ратуєчись перед польсько-румунським наступом, перепускають літаки й інші дрібні прислуги роблять. Кльофач (міністр війни) заявив готовність виробляти для нас патрони російського взірця, як що є у нас змога перевозити»⁵¹. У резюме наради М. Славінський наголошував на необхідності спеціального завдання по «утворенню шляхів для економічних звязків з комплексом держав в середній Європі, ще вже зарисовується зараз і іде через Прагу і Букарешт на Україну»⁵².

Прикметно, що після оприлюднення ноти народних комісарів закордонних справ РРСФР Г. Чичеріна і УСРР Х. Раковського міністру

закордонних справ ЧСР Е. Бенешу від 26 квітня 1920 р. з критикою підтримки Чехословаччиною української військової еміграції та пропозицією розпуску відповідних формувань⁵³ М. Славінський 30 квітня опублікував у празькій газеті «Tribuna» ноту керівнику зовнішньополітичного відомства ЧСР зі спростуванням заяв радянських дипломатів, назвавши їх «прямою спробою втручання у внутрішні українські справи і так наступом на суверенні права держави, що є порушенням міжнародного права». М. Славінський визнавав існування українських більшовиків, але зазначив, що їх непримиримим ворогом є українське село, а законний уряд УНР «вважає цей комунізм внутрішньодержавною справою української нації і надіється примиритися з цим соціальним напрямом демократичним шляхом і конституційно відповідно принципам, проголошеним паном президентом Т.Г. Масариком в його зверненні до чехословацької нації»⁵⁴.

В інтерв'ю часопису «Воля» (червень 1920 р.) політику ЧСР щодо України М. Славінський оцінював як дружній нейтралітет. «Був в Європі час, коли тільки в одній Чехо-Словаччині Українці почували себе спокійно, відчуваючи миле й лагідне відношення чесько-словацького народу та його влади»⁵⁵. Він указував на існування об'єктивних передумов дружніх відносин країн: «В майбутніх відносинах спокійного часу, ... Україна і Чехо-Словаччина найдуть багато спільних інтересів. Україна для Чехів — країна збіжжя й сировини всякого роду, країна, де можна приложити чеську активність і енергію чеської техніки. Для нас Чехія — індустріальний край, що його фабрики завше були поширені на Україні. А що найважніше, Чехія має надпродукцію технічних і інтелектуальних сил, і ці сили можуть найти собі місце для корисної праці на Україні, а наша молодь, поки не відбудується широка освіта, може найти місце в зразкових чеських школах всякого типу, де вже й тепер учаться, може, сотки української молоді»⁵⁶.

Зауважимо, що союз УНР і Польщі проти радянської Росії чехословацькі політики сприйняли неоднозначно. В одній із доповідей керівництву УНР М. Славінський їхнє ставлення оцінив як позицію «вижидуючої нейтральності»⁵⁷. Негативна реакція чехословацької громадськості на союз УНР і Польщі відбита в доповіді українського посла в Німеччині М. Порша С. Петлюрі 25 травня 1920 р., у якій стверджувалось: «підноситься навіть («Právo lidu») питання про усунення нашого дипломатичного представника»⁵⁸. Сам М. Славінський на нараді дипломатів УНР у серпні 1920 р. зауважив, що Варшавський договір 1920 р. «відбився недобре особисто на ньому і йому, як представнику Чехо-Словаччини приходить дуже тяжко. Але цей договір зробив для нас дуже багато і один визначний політичний діяч з групи Крамаржа в одній розмові з приводу цього договору заявив, що з нами після заключення

цього договору будуть числитися»⁵⁹. Місія УНР продовжувала діяти. Торговельний аташе місії Л. Лукасевич згадував про видачу нею влітку 1920 р. документів євреям з Галичини та Наддніпрянщини, «які масово тікали з України та виїздили на українські паспорти до Америки ...»⁶⁰.

У 1919–1920 рр. М. Славінський не зміг придбати зброю в ЧСР для української армії. На допиті у Києві в 1945 р. М. Славінський повідомив: «Зброї мені не вдалося дістати. По перше Масарик заявив що він не вважає зручним продавати нам зброю для війни з Росією, а по друге у них зброї немає. З розмов[,] які я мав з чиновниками міністерства закордонних справ, я дізнався що Чехословаччина сама купує зброю і амуніцію у країн Антанти і взагалі вони багато в чому залежать від Антанти»⁶¹. Він не звинувачував у цьому керівництво ЧСР і в 1937 р. писав, що Т.Г. Масарик в чисто політичному аспекті ставився до української справи «так, як то міг, мав і смів робити голова держави, своїми інтересами такої одмінної од України. У цьому аспекті його ставлення було чисто офіційне, таке, якого вимагали часові чи інші інтереси його Батьківщини. Інакше ставитися голова держави і не міг»⁶². Незважаючи на невдачу із закупівлею озброєння, М. Славінському вдалося через Червоний Хрест дістати для армії УНР три вагони медикаментів і два вагони білизни для шпиталів, котрі відправлено до Вінниці, що 15 травня — 8 червня 1920 р. була тимчасовою столицею УНР⁶³.

Після вимушеного залишення керівництвом УНР території України восени 1920 р. дипломатична місія у Празі більше уваги приділяла емігрантам. У липні 1921 р. М. Славінський повідомляв міністерство закордонних справ УНР про «великий наплив біженців, козаків і старшин, з наших таборів в Галичині», які прибувають через чутки про формування в ЧСР української армії. Голова місії наголошував на потребі запобігти поширенню таких чуток і масовому переходу військових до ЧСР з огляду на неможливість допомоги їм з боку місії, що переживає свою фінансову кризу. Крім того, «... Чехословаччина зараз переповнена біженцями з різних країн і змушена обмежити до мініма дальший їх наплив»⁶⁴. Бажаючи допомогти біженцям із гуманістичних мотивів, контрагентом у цій справі влада ЧСР обрала не представництво УНР чи ЗУНР, а Український громадський комітет⁶⁵, заснований у Празі 7 липня 1921 р. за сприяння М. Славінського⁶⁶. Надзвичайна Дипломатична Місія в Чехословаччині 6 вересня 1921 р. повідомляла, що у її приміщенні розташований Український громадський комітет, який «свою роботу розпочав і переводить в порозумінню з нею, заключивши відповідну що до цього умову, що формально, будучи аполітичною інституцією, державно він стоїть на платформі У.Н.Р.»⁶⁷. М. Славінський підтримав перенесення Українського вільного університету з Відня до Праги та взяв участь у церемонії урочистого відкриття його діяльності 23 жовтня 1921 р.⁶⁸

С. Петлюра вважав за потрібне збереження представництва УНР у Чехословаччині, зокрема, з «огляду на те, що до 1000 нашої молоді перебуває в Чехії, побираючи науку там ...»⁶⁹. Однак, зближення ЧСР із радянськими державами це унеможливило. Укладення Чехословаччиною в червні 1922 р. торговельних договорів із РРСФР і УСРР викликало негативну реакцію М. Славінського. 15 червня 1922 р. місія УНР підготувала протест щодо цього до міністерства закордонних справ ЧСР, водночас висловивши надію на подальшу підтримку Прагою українських емігрантів⁷⁰. 9 червня 1923 р. чехословацьке міністерство закордонних справ заявило про заборону діяльності місії УНР у Празі⁷¹. М. Славінський згодом зауважував, що під час його прощального візиту президент ЧСР обіцяв допомагати Українському громадському комітету⁷².

У публікаціях 1930-х рр. М. Славінський відзначав допомогу Т.Г. Масарика українським емігрантам. Руками Т.Г. Масарика, писав автор, «покладено міцні цеглини і до фундаменту української культурно-національної праці за кордоном. За часів «Одисеї» своєї бачив він Україну на власні очі, і потім, в найтяжчу годину для нас, пригрів він своїм широким серцем українську еміграцію, дав їй можливість вільно жити на території Чехословаччини, поставити свої високі школи і виховати в стінах чеських шкіл не одну тисячу української молоді»⁷³. У 1934 р. М. Славінський констатував: «Проблема української державности для обох чільних людей Чехословаччини, — для Масарика і для Бенеша, — річ на сьогодні не актуальна. Як реалісти, вони в політиці працюють лише тим, що вже реально стоїть на дорозі, а не з тим, що лише завтра там з'явиться. Поява України, як держави, в їх планах однак передбачена, як це видно хоч би з слів Бенеша: — Час працює на вас, — які він сказав одному з українських політиків в найтяжчу хвилину для української справи. Коли ту працю часу буде довершено, ставлення Масарика й Бенеша до неї без всякого сумніву буде поважне й сприятливе». Водночас, М. Славінський наголошував: «... незалежно і від того, вже й на сьогодні є одна сторона в українській справі, в якій доброзичливе ставлення Масарика і Бенеша мусить бути зазначено з почуттям глибокої подяки і поважання. В Чехословаччині ... зразу-ж, за їх допомогою, українці були визнані, як нація, для них були поставлені високі школи, дано змогу працювати. Українські емігранти були в ній прийняті, як брати, як свої, як рідні. Щоб не сталося в майбутньому, які б не були комплікації, витворені міжнародними взаємовідносинами, — українці ніколи не забудуть того, що і як зробили для них Масарик і Бенеш за найтяжкої нашої біди національної. Тому славні їхні імена за всяких умов вдячно будуть записані в пам'яті прийдешніх українських поколінь»⁷⁴. У 1937 р. М. Славінський знову зауважував, що в культурному аспекті українська справа викликала у

Т.Г. Масарика «наявну і чинну симпатію. Тут він і йшов далеко на зустріч і на допомогу. Бо-ж без нього ... тисячі наших юнаків не могли б перейти середніх і високих чеських шкіл, не були б організовані наші власні середні і високі школи в Чехословаччині і т. и. Вказівкою на те може бути хоча би той факт, що єдина висока українська школа, яка ще чинно працює в Чехословаччині [йшлося про Український вільний університет. — *Авт.*], підтримана і зараз спеціальними видачами з Масарикового фонду і дістає субсидію з державного бюджету за титлом, що складається з слів: Na žadost (прохання) pana presidenta. Ім'я Масарика нестертими літерами записано до історії нашої еміграції, а з неї і до історії українського народу»⁷⁵.

Зруйнування ЧСР у 1938–1939 рр. скоригувало оцінки цієї держави з боку М. Славінського, який звертав увагу на нерозв'язаність у країні проблеми міжнаціональних відносин. У часописі «Тризуб» він писав: «З досвіду Чехословаччини Європі стало ясно, що може найбільшою сучасною силою в міжнародній боротьбі являється сила національної стихії, коли вона народами освідомлена і зсередини організована. Вона, як динамітом, рве державні кордони, переставляє внутрішні взаємини національні на належне їх місце. В Чехословаччині такою силою стали німці, що за їх вибухом, гідно з законами детонації, вибухли тако-ж мад'яри й поляки, автім ще й словаки та українці. Аналогічний процес, мовляв, загрожує, всім сусідам Чехословаччини, новим чи ново-збільшеним державам на південь і на схід од неї, але найбільше ця загроза нависла над ССРСР, бо-ж совітська держава не що інше, як великий казан з ріжноманітним вибуховим матеріалом національним, який лише чекає свого часу. Вибухову еру має почати там Україна, як найбільша національна сила в ССРСР, а за нею, знов-же таки згідно з законами детонації, послідувать інші численні вибухи ...»⁷⁶.

М. Славінський зауважував, що «Після Мюнхену [1938 р.] ... Чехословаччина мала перетворитися у федеративну республіку, але до реального перетворення справа не дійшла. На перешкоді тому були, — з одного боку, чеське бажання будь-що-будь затримати за собою, хоч би силою, державний примат, а з другого, — небажання словаків та українців тому примату коритися. І тертя по-між складовими частинами довели до того, що Словаччина і Карпатська Україна проголосили себе самостійними і звернулися за протекцією й охороною до Германської Імперії»⁷⁷.

Також він привернув увагу до проблем зовнішньополітичної орієнтації країни: «... всі ті події були логічним наслідком цілої історії Середньої Європи за останніх двадцять літ. Бо-ж таки цілий той час основна держава середне-європейська — Чехо-Словаччина — жила не

своїм середнє-європейським життям, мусила дбати і працювати в міжнародній площині не для себе, а для європейського заходу, захищати його гегемонійні інтереси на континенті й бути головним зв'язковим центром антигерманської коаліції більших і менших держав — до совітського союзу включно. Для такого становища сили Чехо-Словацької республіки були замалі та й організовані вони були невідповідно, бо була вона не одноцільною, а багатонаціональною державою з внутрішнім тертям і ріжнобіжними тенденціями її населення. Чехословацьчина стояла ніби то зовсім твердо на ногах, бо підтримували її союзники на заході, на сході й на півдні. Досить однак було того, аби кільця тих союзів ослабли, щоб підломилися й її ноги ...»⁷⁸.

Отже, на посаді голови дипломатичної місії УНР М. Славінський оцінював постать Т.Г. Масарика з погляду його політичних успіхів, з певною глорифікацією. Чехословацька республіка згадувалась у контексті успішного державотворчого досвіду, зокрема, відзначався її демократизм, політична консолідація країни, миролюбна зовнішня політика. Ставлення до України оцінював як нейтралітет, відзначав підтримку Прагою української військової еміграції. Високі оцінки ЧСР визначалися не лише дипломатичним тактом представника України. Вони відбивали серйозні внутрішні та зовнішньополітичні здобутки молодого держави. Як емігрант, М. Славінський не змінив своєї високої оцінки Чехословацької республіки та її першого президента, наголошував на підтримці українського культурного життя. Щоправда, після руйнування ЧСР у 1938–1939 рр., М. Славінський згадував нерозв'язаність її національних проблем, констатував проблеми зовнішньополітичної орієнтації країни.

Дослідження зазначеної теми потрібно продовжити з комплексним залученням різноманітних документів: звітів дипломатичної місії УНР у Чехословацьчині, публікацій М. Славінського в часописі «Тризуб», документів і матеріалів з архівів Чеської Республіки. Важливо встановити повний перелік зустрічей Т.Г. Масарика і М. Славінського у 1919–1923 рр. та з'ясувати питання, які на них обговорювались.

¹ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословацьчини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 309.

² Славінський М. Історія України. Подєбради, 1934. С. 174.

³ Славінський М. Т. Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 5.

⁴ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 35.

⁵ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 35.

⁶ Зубенко А. М. А. Славінський. *Тризуб*. 1960. Ч. 5. Вересень–жовтень. С. 7.

⁷ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 35.

⁸ Мусцук А. Sen federace Ukrajiny s Československem. *Naše revoluce*. 1936. Sv. 1–2. S. 166.

⁹ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 43.

¹⁰ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 48.

¹¹ Кравчук О. Т.Г. Масарик і українське питання у документах представництва Західноукраїнської Народної Республіки у Празі. *Наукові записки Вінницького державного педагогічного університету ім. М. Коцюбинського. Серія: Історія*. Вінниця, 2020. Вип. 34. С. 93. DOI: <https://doi.org/10.31652/2411-2143-2020-34-92-99>; Бочковський [О.-І.] Із спогадів про Т.Г. Масарика. *Тризуб*. 1930. Ч. 36. 28 вересня. С. 12–14.

¹² Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 309–310.

¹³ Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле. Мюнхен: Українське Видавництво, 1969. С. 455–456.

¹⁴ Venkov. 1919. Č. 56. 9. března. S. 2.

¹⁵ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 310.

¹⁶ Славінський М. Симон Петлюра (1879–1926). Збірник пам'яті Симона Петлюри (1879–1926). Прага: Накладом міжорганізаційного комітету для вшанування пам'яті Симона Петлюри в Празі, 1930. С. 8.

¹⁷ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 10.

¹⁸ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 10.

¹⁹ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 10.

²⁰ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 10.

²¹ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1930. Ч. 9. 2 березня. С. 2–3.

²² Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1930. Ч. 9. 2 березня. С. 2–3.

²³ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 5–10.

²⁴ Зубенко А. М. А. Славінський. *Тризуб*. 1960. Ч. 5. Вересень–жовтень. С. 7.

²⁵ Observator. З міжнародного життя. Баланс за 1929 р. *Тризуб*. 1930. Ч. 3. 19 січня. С. 18.

²⁶ Observator. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1930. Ч. 38. 12 жовтня. С. 24–25.

²⁷ Славінський М. Томаш Г. Масарик і Едуард Бенеш. *Тризуб*. 1934. Ч. 21. 10 червня. С. 3, 4.

²⁸ Загальна хроніка. *Український тиждень*. 1935. Ч. 11. 11. березня. С. 2.

²⁹ Broklová E. Státníci v parlamentních demokraciích Československa, Německa a Rakouska po první světové válce. 1918: Model komplexního transformačního procesu? Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i., 2010. S. 88.

³⁰ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 10.

³¹ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1930. Ч. 9. 2 березня. С. 2–3.

³² Плотникова Л. Волинський чех Вацлав Гірса — соратник Т.Г. Масарика. *Внесок українських чехів у створення Чехословаччини*. К., 2019. С. 179.

³³ Žďárský C. Snahy Ukrajinske republiky. Rozhovor s předsedou diplomatické misie Ukrajinské lidové republiky p. Maximem Slavinským. *Národní listy*. 1919. Č. 144. 20. června. S. 1–2.

³⁴ Павлюк О.В. Дипломатія незалежних українських урядів (1917–1920). *Нариси з історії дипломатії України*. К.: Вид. дім «Альтернативи», 2001. С. 347, 363.

³⁵ Пеленська О. Україна поза Україною: Енциклопедичний словник мистецького, культурного і громадського життя української еміграції в міжвоєнній Чехословаччині (1919–1939). Прага: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna, 2019. С. 31, 208.

- ³⁶ Очеретяний В. Дипломатична діяльність Максима Славінського в період Директорії УНР 1919–1920 рр. *Мандрівець*. 2007. № 3. С. 24.
- ³⁷ В. С. Культурно-пропагандистська українська робота у Празі. *Воля*. Відень, 1919. Т. 4. Ч. 3. С. 115.
- ³⁸ Грушевський М. Твори: У 50 т. Т. 4. Кн. II. Серія суспільно-політичні твори (листопад 1918 р. — жовтень 1926 р.). Упоряд. С. Паньков. Л.: Вид-во «Світ», 2013. С. 237.
- ³⁹ Masaryk T. G. Cesta demokracie I. Projevy — články — rozhovory. 1918–1920. Praha: Masarykův ústav AV ČR, 2003. S. 181–183.
- ⁴⁰ Центральний державний архів вищих органів влади та управління України (далі — ЦДАВО України). Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 562. Арк. 7.
- ⁴¹ Кравчук О. М. Національна політика Чехословацької республіки. 1918–1929 рр. Вінниця: Едельвейс, 2008. С. 157.
- ⁴² *Tribuna*. 1919. Č. 229. 28. října. S. 16.
- ⁴³ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 310.
- ⁴⁴ Славінський М. Політичні листи. II. Український вістник. Збірник II. Прага–Подєбради, 1925. Жовтень. С. 18.
- ⁴⁵ *Observator*. З міжнародного життя. Баланс за 1929 р. Тризуб. 1930. Ч. 3. 19 січня. С. 18.
- ⁴⁶ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 310–311.
- ⁴⁷ З українського життя на чужині. *Воля*. Відень. 1920. Т. 4. Ч. 11. 11. грудня. С. 582.
- ⁴⁸ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 51. Арк. 15, 57.
- ⁴⁹ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 129.
- ⁵⁰ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 562. Арк. 6.
- ⁵¹ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 13–14.
- ⁵² ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 69. Арк. 98–99.
- ⁵³ Документы и материалы по истории советско-чехословацких отношений: В 3 т. М.: «Наука», 1973. Т. 1. С. 338.
- ⁵⁴ Nota p. Maxima Slavinského min. dru Benešovi. *Tribuna*. 1920. Č. 105. 4 května. S. 1.
- ⁵⁵ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 310.
- ⁵⁶ Україна і Чехія. Розмова з паном послом до Чехословаччини М.А. Славінським. *Воля*. Відень. 1920. Т. 2. Ч. 7–8. 12 червня. С. 311.
- ⁵⁷ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 271. Арк. 11.
- ⁵⁸ Архів Української Народної Республіки. Міністерство закордонних справ. Посольство в Німеччині. Частина 1. Кореспонденція Федора Штейнгеля, Миколи Порша, Романа Стоцького та звіти Дипломатичного відділу (липень 1918 — березень 1923). Упоряд. Валентин Кавунник. Київ: Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського, 2021. С. 92–93.
- ⁵⁹ Матяш І. «Основною орієнтацією... мусить бути орієнтація українська» (Протоколи віденської серпневої Наради послів і голів дипломатичних місій 1920 р. Джерело з історії української дипломатії). *Україна дипломатична*. К., 2005. Вип. 6. С. 118–119.
- ⁶⁰ Лукасевич Л. Роздуми на схилку життя. Нью Йорк-С. Бавнд Брук: Українське православне видавництво Св. Софії, 1982. С. 136.
- ⁶¹ Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 45–46.
- ⁶² Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 5–10.

⁶³ Очеретяний В. Дипломатична діяльність Максима Славінського в період Директорії УНР 1919–1920 рр. *Мандрівець*. 2007. № 3. С. 27.

⁶⁴ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 2. Спр. 489. Арк. 46–46 зв.

⁶⁵ Лівчицький М.А. ДЦ УНР в екзилі між 1920 і 1940 роками. Мюнхен-Філадельфія: В-во Українського Інформаційного Бюро, 1984. С. 45.

⁶⁶ Сухобокова О. Шлях до волі: Никифор Григорій (1883–1953). Київ-Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. С. 318; Шаповал М. Щоденник від 22 лютого 1919 р. до 31 грудня 1924 р., I частина. Упор. Инж. Сава Зеркаль. Нью Йорк, 1958. С. 61; Мандрик М. Постать Максима Славінського у контексті українських та міжнародних реалій першої половини ХХ століття. *З архівів ВУЧК–ГПУ–НКВД–КГБ*. 2007. № 2 (29). С. 203.

⁶⁷ ЦДАВО України. Ф. 3696. Оп. 1. Спр. 50. Арк. 50.

⁶⁸ Віднянський С.В. Заснування та діяльність Українського вільного університету — першої української високої школи за кордоном (1921–1945 рр.). *Український історичний журнал*. 1993. № 11–12. С.77; Лозинський М. Святочне отворенне Українського Вільного Університету в Празі. *Свобода*. 1921. Ч. 267. 16 падолиста. С. 2.

⁶⁹ ЦДАВО України. Ф. 3519. Оп. 1. Спр. 4. Арк. 31–32.

⁷⁰ ЦДАВО України. Ф. 3519. Оп. 1. Спр. 19. Арк. 2, 9.

⁷¹ Петерс И.А. Чехословацко-советские отношения (1918–1934). К.: «Наукова думка», 1965. С. 152.

⁷² Державний галузевий архів Служби безпеки України. Ф. 6. Спр. 71178. Арк. 48.

⁷³ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1930. Ч. 9. 2 березня. С. 2–3.

⁷⁴ Славінський М. Томаш Г. Масарик і Едуард Бенеш. *Тризуб*. 1934. Ч. 21. 10 червня. С. 4, 5.

⁷⁵ Славінський М. Т.Г. Масарик. *Тризуб*. 1937. Ч. 37. 26 вересня. С. 5–10.

⁷⁶ *Observator*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1939. Ч. 6. 12 лютого. С. 11.

⁷⁷ *Observator*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1939. Ч. 14–15. 9 квітня. С. 16.

⁷⁸ *Observator*. З міжнародного життя. *Тризуб*. 1939. Ч. 14–15. 9 квітня. С. 17.

REFERENCES

1. *Arkhyv Ukraïns'koi Narodnoi Respubliky. Ministerstvo zakordonnykh sprav. Posol'stvo v Nimechchyni. Chastyna 1. Korespondencija Fedora Shtejngelja, Mykoly Porsha, Romana Stocjkogho ta zvity Dyplomatychnogo viddilu (lypen' 1918 — berezen' 1923)*. (2021). Kyjiv [in Ukrainian].
2. Bochkovs'kyj, [O.-I.] (1930). Iz spogadiv pro T. G. Masaryka. *Tryzub*, 36, 12–14 [in Ukrainian].
3. Bochkovs'kyj, O. I. (1930). *T. G. Masaryk: Nacional'na problema ta ukrajins'ke pytann'a (Sproba kharakterystyky ta interpretaciji)*. Podjebrady: Legiografie [in Ukrainian].
4. Broklová, E. (2010). Státníci v parlamentních demokraciích Československa, Německa a Rakouska po první světové válce. *1918: Model komplexního transformačního procesu?* Praha: Masarykův ústav a Archiv AV ČR, v. v. i. [in Czech].
5. *Dokumenty i materialy po istorii sovětsko-čehoslovatskikh otnosheniy*. (1973). (Vol. 1). Moscow: Nauka [in Russian].
6. Doroshenko, D. (1969). *Moji spomyny pro nedavnje mynule*. Munich: Ukraïns'ke Vydavnyctvo [in Ukrainian].
7. Hrushevs'kyj, M. (2013). *Tvory*. (Vol.4). L'viv: Vyd-vo Svit [in Ukrainian].
8. Kravchuk, O. (2020). T. G. Masaryk i ukrajins'ke pytann'a u dokumentakh predstavnyctva Zakhidnoukrajins'koi Narodnoi Respubliky u Prazi. *Naukovi zapysky Vinnyc'kogo derzhavnogo pedagogichnogo universytetu im. M. Kocjubyns'kogo. Serija: Istorija*, 34, 92–99 [in Ukrainian].

9. Kravchuk, O. M. (2008). *Nacional'na polityka Chekhoslovacz'koi respubliky. 1918-1929 rr.* Vinnytsia: Edelweiss [in Ukrainian].
10. Livyc'kyj, M. A. (1984). *DC UNR v ekzyli mizh 1920 i 1940 rokamy.* Munich-Fil'adel'fija: V-vo Ukrajinskogo Informacijnogo B'uro [in Ukrainian].
11. Lozyns'kyj, M. (1921). Svjatochno otvorennje Ukrajinskogho Viljnogho Universytetu v Prazi. *Svoboda*, 267, 2 [in Ukrainian].
12. Lukasevych, L. (1982). *Rozdumy na skhylku zhyttja.* New York — S. Bavnd Bruk: Ukrajins'ke pravoslavne vydavnyctvo Sv. Sofiji [in Ukrainian].
13. Mandryk, M. (2007). Postat' Maksyma Slavins'kogo u konteksti ukrajins'kykh ta mizhnarodnykh realij pershoji polovyny XX stolitt'a. *Z arkhiviv VUCHK-GPU-NKVD-KGB*, 2 (29), 203–215 [in Ukrainian].
14. Masaryk, T. G. (2003). *Cesta demokracie I. Projevy — članky — rozhovory. 1918–1920.* Praha: Masarykův ústav AV ČR [in Czech].
15. Matjash, I. (2005). Osnovnoju orijentacijeju... musyt' buty orijentacija ukrajinsjka (Protokoly videns'koi serpnevoji Narady posliv i goliv dyplomatychnykh misij 1920 r. Dzherelo z istoriji ukrajins'koi dyplomatiiji). *Ukrajina dyplomatychna*, 6, 102–144 [in Ukrainian].
16. Mycjuk, A. (1936). Sen federace Ukrajiny s Československem. *Naše revoluce*, 1–2, 164–167 [in Czech].
17. Nota p. Maxima Slavinského min. dru Benešovi. (1920). *Tribuna*, 105, 1 [in Czech].
18. Observator. Z mizhnarodn'ogo zhytt'a. Balans za 1929 r. (1930). *Tryzub*, 3, 15–19 [in Ukrainian].
19. Observator. Z mizhnarodn'ogo zhytt'a. (1930). *Tryzub*, 38, 24–25 [in Ukrainian].
20. Observator. Z mizhnarodn'ogo zhytt'a. (1939). *Tryzub*, 14–15, 16 [in Ukrainian].
21. Observator. Z mizhnarodn'ogo zhytt'a. (1939). *Tryzub*, 6, 11 [in Ukrainian].
22. Ocheret'anij, V. (2007). Dyplomatychna dijat'nist' Maksyma Slavins'kogo v period Dyrektoriji UNR 1919–1920 rr. *Mandrivec'*, 3, 22–28 [in Ukrainian].
23. Pavljuk, O. V. (2001). Dyplomatiija nezaleznykh ukrajins'kykh urjadiv (1917–1920). *Narysy z istoriji dyplomatiiji Ukrajiny.* Kyiv [in Ukrainian].
24. Pelens'ka, O. (2019). *Ukrajina poza Ukrajinoju: Encyklopedychnyj slovnyk mystec'kogo, kuljturnogo i gromads'kogo zhyttja ukrajins'koi emigraciji v mizhvojnennij Chekhoslovachchyni (1919–1939).* Praha: Národní knihovna České republiky-Slovanská knihovna. [in Ukrainian].
25. Peters, I. A. (1965). *Chekhoslovatsko-sovetskie otnosheniya (1918–1934).* Kiev: Naukova dumka [in Russian].
26. Plotnykova, L. (2019). Volyns'kyj chekh Vaclav Girska — soratnyk T.G. Masaryka. *Vnesok ukrajins'kykh chekhiv u stvorennja Chekhoslovachchyny.* Kyiv [in Ukrainian].
27. Shapoval, M. (1958). *Shhodennyk vid 22 l'utogo 1919 r. do 31 grudn'a 1924 r., I chastyna.* New York [in Ukrainian].
28. Slavins'kyj, M. (1925). Politychni lysty. II. *Ukrajins'kyj vistnyk.* Pragma-Podjebrady, 2, 18 [in Ukrainian].
29. Slavins'kyj, M. (1930). Symon Petljura (1879–1926). *Zbirnyk pamyaty Symona Petljury (1879–1926).* Praha: Nakladom mizhorganizacijnogo komitetu dl'a vshanuvann'a pam'aty Symona Petljury v Prazi [in Ukrainian].
30. Slavins'kyj, M. (1930). T. G. Masaryk. *Tryzub*, 9, 2–3 [in Ukrainian].
31. Slavins'kyj, M. (1934). *Istorija Ukrajiny.* Podjebrady [in Ukrainian].
32. Slavins'kyj, M. (1934). Tomash G. Masaryk i Eduard Benesh. *Tryzub*, 21, 3–5 [in Ukrainian].
33. Slavins'kyj, M. (1937). T. G. Masaryk. *Tryzub*, 37, 5–10 [in Ukrainian].

34. Sukhobokova, O. (2019). *Shl'akh do voli: Nykyfor Hrygorijiv (1883–1953)*. Kyiv–Vinnycja [in Ukrainian].
35. Tribuna. (1919), 229, 16 [in Czech].
36. Ukrajina i Chekhija. Rozmova z panom poslom do Chekhoslovachchyny M.A. Slavins'kym. (1920). *Vol'a*, 2, 309–311 [in Ukrainian].
37. V. S. (1919). Kuljturno-propagacijna ukrajins'ka robota u Prazi. *Vol'a*, 4, 115 [in Ukrainian].
38. Venkov. (1919), 56, 2 [in Czech].
39. Vidnyanskyj, S.V. (1993). Zasnuvannja ta dijalnistj Ukrajinsjkogho viljnogho universytetu — pershoji ukrajinsjkoi vysokoji shkoly za kordonom (1921–1945 rr.). *Ukrainskyi istorychnyi zhurnal*, 11–12, 68–80 [in Ukrainian].
40. Z ukrajins'kogo zhytt'a na chuzhyni. (1920). *Vol'a*, 4, 582 [in Ukrainian].
41. Zagal'na khronika. (1935). *Ukrajins'kyj tyzhden'*, 11, 2 [in Ukrainian].
42. Zubenko, A. (1960). M. A. Slavinskyj. *Tryzub*, 5, 6–8 [in Ukrainian].
43. Žďárský, C. (1919). Snahy Ukrajinske republiky. Rozhovor s předsedou diplomatické misie Ukrajinské lidové republiky p. Maximem Slavinským. *Národní listy*, 144, 1–2 [in Czech].